

MLADI U POVIJESNOJ I DRUŠTVENOJ PERSPEKTIVI

Marijan VALKOVIĆ

Godina mladih je za nama, ali pitanje mladih uvijek je aktualno. U modernoj civilizaciji stav prema mladima i njihov stav prema društvu od ogromne su važnosti. Netko će možda pomisliti da se dramtizira, budući da je uvijek bilo mladih i njihovih problema, ali se uvijek i našlo načina da ih se konačno stavi u koordinate društvenog života. No pri tom mnogima nije jasna činjenica da se pitanje mladih nije uvijek postavljalo s jednakim intenzitetom, štoviše, da „problem mladih” u nekim društvima nije ni postojao. U primitivnim i arhaičkim društvima prijelaz iz djetinjstva u odraslu dob je veoma kratak, često simbolički označen inicijacijama (rites de passage) koje predstavljaju prekid s djetinjstvom i početak zrele dobi, tako da mladosti kao životnog razdoblja i kao društvene kategorije zapravo i nema. Dakako da postoji biološko i psihološko dozrijevanje, ali ono ima različito trajanje i drukčije oznake u pojedinim kulturama.

Koga smatrati „mladim”?

Na prvi pogled moglo bi se zaključiti da je odmah jasno koga treba smatrati „mladim”. No ako se držimo same terminologije, pojam „mladih” kroz povijest veoma je neodređen i rastezljiv. Aristotel je, vjerojatno, među prvim misliocima koji refleksno raspravljaju o razdobljima ljudskog života (u „Nauku o govorništvu”). Po njemu, tri su razdoblja čovjekova života: djetinjstvo, mladost i starost. Dosljedno tome, „po Aristotelu mogli bismo nazvati mladim svakoga između sedme i četrdesete godine života”.¹ Mladost je, dakle, najduži i najvažniji dio života. Očito je da se tu pojam „mladosti” i „mladih” uzima u vrlo općenitom smislu. Ni Rimljani prije kršćanske ere nisu poznavali jasnijih razlikovanja s obzirom na pitanje koga treba smatrati mladim. „Infans” je moglo biti dijete do sedme godine, ali „puer” i „adolescens” uzimali su se u istom značenju. Za Oktavijana je rečeno da je „puer” kad mu je bilo 19 godina, a Julije Cezar je u dobi od 39 godina označen kao „adulescentulus”. I u Novom zavjetu nalazimo da je Isus označen kao „pais/

1 D. H. Eichorn, „Adolescence”: u: International Encyclopedia of the Social Sciences, New York-London, 1972, sv. 1, str. 85.

puer/filius" (Mt 12,18; Dj 3,13; 4,27; 4,30), većinom primjenjujući starozavjetne proročke tekstove na Isusa („ebed" u smislu „Sluga": tako redovito moderni prijevodi).

Početak 4. stoljeća kršćanske ere nastaje ona podjela na šest ili sedam životnih razdoblja koja će se posebice ustaliti na području bizantinske civilizacije. Nakon „infantia" i „pueritia" dolazi „adolescencia" – ova zadnja je dob kad čovjek raste i dolazi do one veličine koju mu je priroda odredila. Tako se ovaj pojam približava modernom pojmu mladenaštva. Zatim slijedi „juventus" – dob najveće životne snage. Kod sv. Augustina možemo neizravno ustanoviti razdoblja života prema tome kako je on podijelio ljudsku povijest: infantia, adolescencia, juvenus, aetas senior i senectus. „Juventus" će biti razdoblje od Davida do Babilonskog sužanjstva, a vrijeme nakon Kristova dolaska bit će već „senectus" ljudske povijesti, izraz koji očituje Augustinovo osjećanje povijesti u vrijeme propadanja Rimskog Carstva i grčko-rimske civilizacije. Ali i poganski pisci kasnoga Rimskog Carstva nazivali su svoje vrijeme „saeculum senescens".² Neki će dijeliti čovjekov život na četiri razdoblja, u skladu s naukom o četiri strane svijeta, četiri elementa, četiri temperamenta i četiri „humores vitae".

I u srednjem vijeku potrajat će ovakve podjele, s time da će „mladi" (adolescentes) terminološki većinom biti izjednačeni s djecom (pueri). Moderni jezici bit će siromašniji što se tiče same terminologije. Jedan francuski prevodilac u 16. stoljeću tužit će se kako on može baratati samo s tri pojma: djetinjstvo, mladost i starost.³ U Firenzi u 15. stoljeću moglo se ubrojiti u mlade sve osobe ispod trideset i pet godina. S druge strane, u školama i odgojnim zavodima 17. i 18. stoljeća izraz „puer" i „adolescens" uzimaju se u istom značenju.

Terminologija je dakle tijekom povijesti prilično neodređena i nejasna. To je, u prvom redu, zbog toga što se pojam „mladih" uzimao u vrlo općenitom značenju, bez nekih točnijih bioloških, psiholoških ili socioloških kriterija. Stanovite razlike u terminologiji postoje i danas, iako je danas već riječ o „mladima" kao posebnoj fazi čovjekova života i kao posebnoj društvenoj kategoriji. U anglosaskoj literaturi riječ „adolescence" vrlo često zamjenjuje ono što će Nijemci općenito zvati „Jugendalter". Kod nekih riječ „adolescence/Adoleszenz" (mladenaštvo) bit će vezana uz pubertet, a kod drugih za kasnije razdoblje (po prilici od 18 do 25 godina). Mnogi danas pod pojmom „mladih" pragmatički uzimaju ono razdoblje između 15 i 25 godina, ali ostaju teoretska pitanja o udjelu bioloških, psiholoških, socioloških i pravnih čimbenika. Ustav SFRJ, na primjer, smatra punoljetnim, dakle odraslim, svakoga tko je navršio osamnaest godina.⁴ No što je u to do-

2 K. Schilling, *Geschichte der sozialen Ideen*², Stuttgart, 1966, str. 202. Inače temu obraduju svi povjesničari grčko-rimske civilizacije i propadanja Rimskog Carstva, od poznatoga Gibbonova djela 1776. do M. Granta, dvjesto godina kasnije (M. Grant, *The Fall of the Roman Empire. A Reappraisal*, Radnor, Pa., 1976).

3 Ph. Aries, *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*, New York, 1962 (Vintage Books), str. 25 (francuski izvornik: *L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien regime*, Paris, 1960).

4 Tako danas većina zemalja, a i novi zakonik kanonskog prava Katoličke Crkve iz 1983. godine.

ba s psihološkim i, još više, s društvenim životom mladih? Mnogi su naime u to vrijeme poput djece ekonomski ovisni o roditeljima, te će tek nakon 5-6 ili čak desetak godina biti u tom pogledu ravnopravni s odraslim članovima društva. Stoga i teškoća da se jednoznačno odredi pojam „mladih” i „mladeži” te, kao posljedica, više znanstvenih pristupa i teorija u određivanju tih pojmova.⁵

Mladi u predindustrijsko doba

Ako i jest terminologija s obzirom na mlade u agrarnoj i predindustrijskoj civilizaciji prilično neodređena i fluidna, drugo je pitanje koliko su oni koje mi smatramo mladima bili prisutni u društvu, kako su se u njem osjećali i, posebice, da li su oni već tada imali svoj oblik života, svoju supkulturu. Na žalost, socijalna je povijest bila dugo zanemarena. Stariji povjesničari bavili su se pretežno političkom poviješću, a tek će novije vrijeme donijeti kulturne, socijalne i ekonomske aspekte u povijesnoj perspektivi. Osobito će tu mnogo pridonijeti novija povijesna škola u Francuskoj. Istražuje se povijest civilizacije, ali ne samo u obliku velikih socijalnih institucija nego polazeći od najkonkretnijih oblika života (hrana, odjevanje, običaji, svečanosti, život u obitelji i odnosi među spolovima itd.).

Veoma je poznata knjiga francuskog povjesničara Philippea Ariesa „L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien regime” (Paris 1960). On nalazi da je djetinjstvo bilo veoma kratko u predindustrijskoj Evropi, posebice u Francuskoj koju je proučavao. Sasvim mala djeca malo su značila, jer su mnoga umirala. Mnogi nisu praktično ni znali koliko im se djece rodilo odnosno umrlo. Sam veliki Michel de Montaigne će pisati u svojim „Esejima” (II, 8): „Ja sam izgubio dvoje ili troje djece u njihovu djetinjstvu, ne bez žaljenja ali i bez velike tuge.” Druga je bila značajna pojava da su djeca vrlo brzo prelazila u svijet odraslih, već u dobi od 5 do 7 godina. To se osobito očituje po načinu odijevanja koji je po uzoru na odrasle, a djeca su također uvijek u društvu odraslih u najrazličitijim prigodama, što je osobito vidljivo u slikarstvu. Prije toga s djecom se postupalo, čak i u visokim krugovima, bez velika poštovanja i pravile su se raznovrsne šale i dosjetke koje bismo danas smatrali krajnje štetnima i nemoralnima. Smatralo se da djeca toga ne razumiju.⁶ Ali u dobi od 5 do 7 godina nastaje preokret. Oni su pridruženi svijetu odraslih te i za njih vrijede pravila pristojnosti i morala. Kad je kasniji francuski kralj Ljudevit XIII. (1601–1643) na svoj peti rođendan bio preobučen u odrasloga, s mačem o boku, rekoše mu: „Monsieur, sad Vam je skinuta dječja kapa, sada više niste dijete; sada počinjete biti odraslim čovjekom.”⁷ Ariesova je teza da je djetinj-

5 B. Haman, *Jugend im Blickfeld der Wissenschaft. Theorien der Human- und Sozialwissenschaften*, Bad Heilbrunn/Obb, 1982.

6 Ph. Aries, *Centuries of Childhood*, str. 100 sl.

7 Usp. J. R. Gillis, *Geschichte der Jugend. Tradition und Wandel in Verhältnis der Altersgruppen und Generationen in Europa von der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts bis zur Gegenwart*², Weinheim und Basel, 1984, str. 24 (američki izvornik: J. R. Gillis, *Youth and History. Tradition and Change in European Age Relation 1770 – Present*, New York, 1974).

stvo kao važna, svojevrsna i punovrijedna životna dob čovjeka otkrivena u 19. stoljeću. To ne znači da prije toga nisu voljeli djecu, iako će neki pisci, moralisti i odgojitelji odvrćati od milovanja i od iskazivanja naglašene nježnosti prema djeci. Tako spomenuti Montaigne (1533–1592), tako kardinal Fleury (1653–1743), tako glasoviti „Galateo” talijanskog biskupa G. Della Casa (1503–1556), pa i sam J.-B. de La Salle, toliko zaslužan za odgoj i školovanje djece (*Conduite des ecoles chretiennes*, 1720).

Što se tiče gledanja na život djece, a s time i onih koje mi nazivamo „mladima”, valja imati na pameti neke važne okolnosti tadašnjeg života. Prije svega ljudski je život bio veoma kratak, sa stanovitim razlikama prema raznim sredinama, ali prosjek je u najboljem slučaju bio oko 50 godina. Osim toga, za većinu stanovništva veoma siromašan. S obzirom na engleske prilike 17. stoljeća reći će filozof Thomas Hobbes: za mnoge je život „odvratn, poput životinja i kratak”. Smrt je uvelike kosila novorođenčad i djecu. Prema stručnim istraživanjima čovjek je u Engleskoj 1690. godine pri rođenju mogao očekivati u prosjeku životni vijek od 32 godine, u njemačkom gradu Breslau čak 27,5.⁸ Tek će u 19. stoljeću narasti životni vijek za muškarce na 45,8 a za žene na 48,2 godine. Danas u razvijenijim zemljama svijeta prosjek životnog vijeka, računajući od rođenja (demografi naime imaju i dodatna polazišta računanja, npr. 20 i 60 godina) iznosi više od 70 godina.

Prema podacima za jedno francusko selo u 17. stoljeću, 18 posto djece umiralo je u prvom mjesecu života, 35 posto u prvoj godini, a 53 posto prije nego bi navršilo 20 godina.⁹ Situacija će se popraviti tek početkom 19. stoljeća zahvaljujući napretku u medicini i higijeni, ali i, možda još više, razvijenijoj poljoprivredi i boljoj ishrani. Ali još će Napoleon reći da bi trebalo da svaka obitelj ima barem šestoro djece: troje će rano umrijeti, dvoje treba da zamijene roditelje, a jedno je „za slučaj nesreće” (a jedna od tih „nesreća” bit će svakako ratovi koje je vodio).¹⁰

Po Ariesu, dakle, 19. stoljeće „otkriva” dijete, a mladi će biti otkriće 20. stoljeća. On vidi prvi idealni lik mladića u Wagnerovu Siegfriedu: to je germanski ideal zdravlja, hrabrosti, ljepote te (uz malo kršćanske natruhe) čistoće. To se je, kaže Aries, polako pripremalo. Već u 17. stoljeću imamo „mlade ljude” kao „garcon”, „boy” ili kao mekušasti tip „Cherubina” u kazalištu tog vremena. Osobito će otkriću mladih pridonijeti mladi vojnici.

Čini se da terminološka nepreciznost i neke konkretne povijesne okolnosti zavode Ariesa da ne vidi mladost i mladež i u preindustrijsko vrijeme kao specifičnu fazu života i kao posebnu kategoriju sa svojom supkulturnom. Istina je da se mladi često terminološki poistovjećuju s djecom, iako po godinama mogu biti i prilično zreli. „Garcon” može biti i čovjek do 30 ili čak 40 godina, slično i engleski „boy” ili „lad”. Na jugu SAD u žargonu bijelih svaki je crnac „boy” i svaka crkinja „girl”. Očito da tu pojam „garcon” ili „boy” uključuje stupanj ovi-

8 J. R. Gillis, n. dj., str. 25.

9 Ch. Tilly, *Population and Pedagogy in France*, u: *History of Education Quarterly* 13 (1973), str. 119; usp. J. R. Gillis, *ondje*.

10 R. Thomlinson, *Demographic Problems. Controversy over Population Control*², Encino, Ca., 1975, str. 100 (navodi: G. Gourgaud, *Sainte Helene: Journal Inedit de 1815 a 1818*,

snosti. Da je društveni čimbenik važan, pokazuje i obratna pojava: u višim društvenim slojevima mladi i djeca imaju status odraslih osoba (knezovi, grofovi, kardinali).

Uza sve to mladi i u predindustrijsko vrijeme čine svoj svijet, makar i u relativno skromnijim oblicima. Novije studije pozabavile su se i poviješću mladeži.¹¹

Treba se malo uživjeti u ono vrijeme kad još nije bilo školske obveze i kad veći na djece nije išla u školu, a baš će škola biti jedan od bitnih čimbenika u oblikovanju značajnih crta suvremene djece i mladeži. Prema povijesnim istraživanjima, posebice u Njemačkoj i Engleskoj, u to vrijeme odlučujuća su bila slijedeća životna razdoblja: 8–9 godina, 14–15 te koja godina nakon 20 (za mladiće, za djevojke nešto ranije). Prvo razdoblje (8–9 godina) značajno je po tome što bi djeca već tada počela raditi, vrlo često izvan obitelji kod rodbine, nekog imućnijeg čovjeka ili obrtnika. Jedan Talijan koji će u 16. stoljeću posjetiti Englesku veoma će se čuditi rasprostranjenosti takve prakse, što će on pripisati bezosjećajnosti Engleza.¹² No takva je praksa bila rasprostranjena i drugdje u Evropi, a dijelom i kod nas, iako bi naše prilike trebalo potanje proučiti. Ta bi djeca, s obzirom na stan, hranu i nadzor, pripadala obitelji u kojoj bi radila. Dok je taj posao bio više neformalne naravi, u dobi od 14–15 godina počinjao bi formalni oblik obavljanja posla ili učenje zanata, ili polaska u škole odnosno na tadašnja sveučilišta i slične obrazovne ustanove. Već u srednjem vijeku imamo stanovitu diferencijaciju mladih: na jednoj strani imamo seljačku mladež, a na drugoj već posebne oblike omladinskih supkultura: aspirante viteškog reda (Knappen), studente i obrtničke pripravnike, šegrte. U našim prilikama posebice u patrijarhalnom sistemu tzv. zadruga, mladi su ostajali u krugu velike obitelji.

Ali i mladi u ruralnim sredinama imali su svoj život, svoj svijet. To treba vidjeti osobito u vezi s raznim običajima i blagdanima tijekom godine (seoska prela, običaji u vezi s berbom, žetvom, komušanjem, Ivanje, poklade, a posebice razni oblici sudjelovanja u crkvenom i liturgijskom životu). Mnogo će diferenciranije oblike poprimati život studenata i obrtničkih pripravnika i pomoćnika, često u izrazito devijantnom smjeru, na što će se žaliti dobri građani i vlasti onoga vremena. Mladi su imali svoja „bratstva“ (compagnonnage, Gesellenverband), s određenim ritualom i običajima, čak i za nas čudnim blagdanima („Srednjovjekovni blagdan luda“ u božićno vrijeme, u Francuskoj ukinut u 16. stoljeću, te biranje „kralja nereda“ /Lord of Misrule/ u Engleskoj itd.).

Pri tom valja imati na pameti da je mladenaštvo bilo dosta kratko te da je nakon 20. bilo normalno vrijeme za ženidbu, iako ima podataka i o ranije sklapanim ženidbama, često u višim slojevima. To posebice vrijedi za djevojke. Zanimljiva je činjenica da u predindustrijsko doba imamo relativno mnogo neoženjenih odnosno neudatih osoba, što je u vezi s načinom nasljeđivanja, osobito kad je baština prelazila na najstarijeg sina kao nasljednika. Vojska i razni zanati bit će izlaz za

¹¹ Osim J. R. Gillis (bilješka 7) usp.: W. Hornstein, *Jugend in ihrer Zeit. Geschichte und Lebensformen der jungen Menschen in der europäischen Welt*, Hamburg, 1966; F. Musgrove, *Youth and the Social Order*, London, 1965.

¹² J. R. Gillis, *Geschichte der Jugend*, str. 16.

mnoge koji će napuštati roditeljsku kuću, a u katoličkim krajevima za mnoge mladiće i djevojke bit će dovoljno mjesta u duhovnim zvanjima, nerijetko i bez pravog osobnog poziva (usp. „Zaručnike” Alessandra Manzonia). Oni koji ostanu kod kuće, naći će se u stanju poluzavisnosti, makar po godinama bili i odrasli. U nekim ruralnim sredinama „stari mladići” nerijetko će činiti stanovitu supkulturu zajedno s mladima, barem u nekim prilikama.

Mladi u modernoj industrijskoj civilizaciji

Moderna „industrijska revolucija”, počevši u drugoj polovici 18. stoljeća, duboko će utjecati na život mladih, dakako u sklopu općih promjena koje ona izaziva. Što se tiče mladih, svakako će biti od velika značenja uvođenje općeg obvezatnog školovanja. Pučanstvo naglo raste, ali pozitivne aspekte nove znanstvenotekničke civilizacije u prvom redu koristi srednji građanski stalež, koji je glavni tvorac i motor tog procesa (u sociološkom pogledu). Među radništvom i nižim društvenim slojevima životne će prilike i u 19. stoljeću biti slične onima iz predindustrijskog razdoblja. Charles Fourier opisao je razgovor koji se vodio među četvoricom radnika:

„Pitao sam djevojku da li će se udati za mene, ona će naime donijeti novaca; njezina obitelj stoji dobro. Možeš biti siguran da neću ponovno biti budala. Uzeti ženu koja nema prebijene pare, a onda još dođu djeca: užasno je morati se brinuti za njih, to je pakao.”

„Imao si ih dakle mnogo?” – reče jedan od njih.

„Imao sam ih šestero – i morao sam ih hraniti, a osim njih i ženu!”

„Što? Šestero? O, veliki Bože! Radnik koji ništa ne zarađuje da mora hraniti šestero djece!”

„Da, šestero, ali svi su pomrli, na moju sreću. A i njihova majka je mrtva.”¹³

Socijalne prilike u doba „mančesterskog liberalizma” dovoljno su poznate. Stoga je shvatljivo da će u političkim nemirima 19. stoljeća, posebice u revolucijama, sudjelovati i mladi, i to ne samo oni iz građanskih slojeva koji su se borili za građanska prava nego i mladi iz nižih radničkih slojeva. Na poznatoj slici E. Delacroix „Sloboda vodi narod” – slaveći srpanjsku revoluciju 1830. godine – sloboda, u liku žene sa zastavom, u pratnji je dvojice mladih: na jednoj je strani student, a na drugoj mladi radničkog podrijetla.

Mladi se pobijaju na pozornicu društveno-političkog života. Njima će se s posebnim žarom obraćati talijanski mislilac i političar Giuseppe Mazzini („Mlada Italija”, „Mlada Evropa”). Ali u isto vrijeme traje i diferencijacija među mladima. Mladi iz građanske sredine – „La Jeunesse doree” ili, u Engleskoj, „Young England Movement” – većinom se poistovjećuju s postojećim građanskim institucijama, dok će mladi radničkog podrijetla nositi teret teških socijalnih prilika i očekivati bolje prilike. Ali i kod jednih i kod drugih imamo svojevrsnu supkulturu, neri-

¹³ J. R. Gillis *Geschichte der Jugend*, str. 53. Usp. također: Ch. Fourier, *Civilizacija i novi socijetarni svijet*, Zagreb, 1980, str. 113–115 („nevolje radnika”).

jetko s devijantnim oblicima. U vrijeme romantizma građanska mladež očituje čežnju za putovanjima (Wanderleben) i nekonvencionalnim načinom života, što će naći svoj krajnji oblik u nastajanju boemskog stila u životu mladih umjetnika. Studenti na sveučilištima, posebice u Njemačkoj, imat će svoj zatvoreni svijet gdje će dvoboji (menzure), pijančevanja i nacionalistički zanos (slavljenje Luthera, „Straza na Rajni“) biti ozračje njihova života. Radnička mladež pridružit će se građanskoj u traženju građanskih sloboda, ali će i svojim skitnjama i izgredima dati maha svom neslaganju s postojećom situacijom.

Znanstveno otkriće mladih kao posebne životne dobi i kao posebne društvene kategorije ide u razdoblje između 1870. i 1900.¹⁴ Treba naime imati pred očima da se u to vrijeme rada moderna eksperimentalna psihologija. Tu su značajna imena: Fechner, Helmholtz i, osobito, Wilhelm Wundt (1832–1920), kojega smatraju prvim eksperimentalnim psihologom i koji je 1879. u Leipzigu osnovao prvi laboratorij za eksperimentalnu psihologiju. Leipzig će biti do prvoga svjetskog rata svjetsko središte za psihologijska istraživanja. Među ostalim, u to će se vrijeme mnogo raditi na psihologiji djece i mladih, što će na prijelomu stoljeća donijeti značajne rezultate.

Godine 1900. švedska spisateljica Ellen Key (1849–1926) objavila je knjigu „Stoljeće djeteta“. Takvo bi, naime, imalo biti 20. stoljeće. Iste godine stupa na talijansko prijestolje kralj Viktor Emanuel III, pošto mu je otac poginuo u atentatu. U svom nastupnom govoru on će također označiti 20. stoljeće kao „stoljeće djeteta“. U Italiji će početkom stoljeća Maria Montessori (1870–1952) razviti odgojnu metodu primijenjenu na djecu.¹⁵ Ona će osnivati „Case dei bambini“, i njezina metoda, posebno uspješna u radu s malom djecom, raširit će se po svijetu. Maria Montessori, prva promovirana liječnica Rimskog sveučilišta, po nekima je najveći pedagog 20. stoljeća. Uza sav napredak u psihologiji i pedagogiji djece, kao i u medicinskoj skrbi, čini nam se da je 20. stoljeće više u znaku „mladih“ (adolescencata) negoli djece. Tako bismo se mogli složiti s Ariesom da je „otkriće djeteta“ bilo zapravo u 19. stoljeću (prvi priručnik pedijatrije 1843. godine), makar s velikim kašnjenjem u praktičnoj primjeni, osobito u nekim sredinama. Slovenska novinarka Alenka Puhar objavila je knjigu „Prvotno besedilo življenja“ (Ljubljana 1983), u kojoj u psiho-povijesnoj perspektivi analizira djetinjstvo u Sloveniji prošlog stoljeća. Njezini su zaključci veoma crni, ali bi trebalo vidjeti koliko su oni objektivni i bez ideološke pristranosti.

Svakako čini nam se da je za 20. stoljeće izazovnije – kao problem – fenomen mladih i mladenaštva. U isto vrijeme kad Freud udara temelje psihoanalizi, pojavljuje se i prvo znanstveno djelo o mladosti i mladenaštvu kao životnoj dobi. Djelo potječe od Wundtova učenika Amerikanca G. S. Halla: „Adolescencija: njezina psihologija i veze s fiziologijom, antropologijom, sociologijom, spolnošću, kriminalom, vjerom i odgojem.“¹⁶ Može biti znakovito da se je djelo pojavilo u mladoj

14 J. R. Gillis, *Geschichte der Jugend*, str. 105–139.

15 M. Montessori, *Il metodo della pedagogia scientifica applicata all' educazione infantile*, 1909.

16 Granville Stanley Hall, *Adolescence: Its Psychology, and its Relations to Physiology, Anthropology, Sociology, Sex, Crime, Religion, and Education*, 2 sv., New York, 1904.

zemlji poput SAD, ali Hallovi su pogledi velikim dijelom pod utjecajem evolucionističkog materijalizma prošlog stoljeća. Po uzoru na Hackelov „temeljni biogenetski zakon“, i on govori o „temeljnom psihogenskom zakonu“. Tijekom 20. stoljeća bit će bezbroj studija o mladosti i mladima, a studentski nemiri u Americi i Evropi 1967/68. dat će pojačan poticaj da se fenomenu mladih pride s više strana posebice s povijesne i sociološke.

No osim teorijskih spoznaja od osnovne je važnosti da su mladi kao društvena kategorija postali izrazitiji element povijesnih zbivanja. Početkom stoljeća bit će to u obliku sportsko-kulturnih organizacija. Doduše, i u prošlom stoljeću bilo je omladinskih društava, ne samo vjerskih nego i odgojno-socijalnih. Takvo je društvo (ili savez društava) bio Kolpingov „Gesellenbund“ koji se bavio katoličkom radničkom mladeži. Od 1855. on je imao svoj ogranak i u Zagrebu kao „Katoličko djetičko društvo“, a sam Kolping je bio u Hrvatskoj 1856. godine.¹⁷ No početkom 20. stoljeća imamo omladinske organizacije i pokrete s početnom tendencijom da sami mladi postanu predstavnici i nosioci života mladih, da se mladi predstave kao subjekt a ne samo kao objekt.

Među prve moderne omladinske pokrete valja ubrojiti u Njemačkoj pokret „Ptica selica“ (Wandervogel) s romantičkim naglaskom na životu u prirodi, katolički „Quickborn“ i politički konzervativni „Jungdeutschlandbund“. I političke stranke počët će organizirati omladinske sekcije. Katolička stranka centra osnovat će već 1895. „Windhorstbund“ a također i socijalistička stranka imat će svoj omladinski ogranak. Značajno je da su mladi u Njemačkoj već 1913. izričito zahtijevali pravo na samoodređenje, tj. pravo na vlastito oblikovanje života (tzv. Meissner Formel).

Sličnih organizacija bit će i drugdje, ali poseban će utjecaj osobito na one mlade, imati skautski pokret što ga je 1908. osnovao engleski general Baden-Powell, a imat će svoje ogranke ili varijante i u drugim zemljama (Pfadfinder, izviđači). Taj pokret većinom će zahvatiti mlade srednjeg staleža, a bit će prisutna i doza nacionalizma.

Razdoblje između dva svjetska rata bilo je razdoblje velikih omladinskih organizacija. Fašizam i nacionalsocijalizam ne dadu se zamisliti bez udjela mladih i bez manipulacija s njima, pokušavajući ih odvojiti od obitelji i Crkve. U Sovjetskom je Savezu već 1918. osnovan Komunistički savez mladeži (Komsomol).

I kod nas će se mladi organizirati u raznim smjerovima. Već 1897. izlaze listovi mladih u Zagrebu, Beču i Pragu (dijelom studenti protjerani sa Zagrebačkog sveučilišta zbog spaljivanja mađarske zastave 1895. godine). Dvije grupacije, tzv. napredna omladina i mladohrvatska omladina, nastojat će se osamostaliti od političkih stranaka 1910. godine. Prvi katolički sastanak u Zagrebu 1900. godine uzet će kao zadaću „organizirati studentsku savez“. Razvit će se katolički pokret mladih (društva „Hrvatska“ u Beču i „Domagoj“ u Zagrebu, časopis „Luć“). No veliko razdoblje za omladinske organizacije bit će nakon prvoga svjetskog rata: tu su režimski Sokol, katolički Orlovi i Križari, Savez komunističke omladine Jugoslavije

17 M. J. Mataušić, *Odnos Katolicke Crkve prema novijim idejnim strujanjima u hrvatskim zemljama 1848–1900*, u: BS 1–2/1985, str. 208.

(SKOJ, nakon „obznane” ilegalan; također Orlovi ukinuti uvođenjem diktature kralja Aleksandra, da bi našli izlaz i novi oblik u Krizarima).

Drugi svjetski rat prekinut će razvoj većine omladinskih organizacija, barem u Evropi, a nakon rata nastat će drukčija situacija. Na Zapadu se širi potrošački mentalitet, koji najprije zahvaća radničku mladež. Potrošačko društvo uočava novo omladinsko tržište te nudi svoj bogati asortiman robe mladima. Oni iz srednjih i viših slojeva (u Engleskoj „Teddy Boys”) ispočetka gledaju s visoka na tu materijalnu i tehničku supkulturu radničke mladeži, ali malo-pomalo i oni prihvaćaju iste navike i načine zabave i odijevanja. Motocikli odnosno automobili, kožnati kaputi, pop i rok glazba, diskoteke i kojekakvi tehnički artikli postaju zajednički i jednima i drugima, ali možda tzv. traperice (blue jeans) najzornije označuju tu zajedničku supkulturu mladih širom svijeta, a i mnogih odraslih koji oponašaju omladinski stil života i kojima su mladi neka vrsta životnog ideala.

No izvanjska sličnost u ponašanju i odijevanju ne smije odvesti previše daleko. Čini se da još uvijek postoje dvije kategorije mladih, što je posebno uočljivo u razvijenim zapadnim zemljama. Još uvijek su mladi srednjih i viših slojeva oni koji rade tekovine moderne civilizacije, što ne znači da će ih oni primati bez povremenih pobuna. Studentski nemiri 1967/68. bili su izrazito nemiri mladih iz srednjih i viših slojeva. Polarizacija prema društvu tada nije bila na podjeli bogati—siromašni, nego je išla mnogo dublje: ona je bila reakcija na cjelokupni trend zapadne tehničke civilizacije. Stoga je i znakovito da su izvorišta bila na sveučilištima, osobito među studentima sociologije i politologije (Berkeley, Nantes-Pariz, Frankfurt, Slobodno berlinsko sveučilište). Nakon 1968, a dijelom već i ranije, mladi na Zapadu kao da su pošli drugim putovima. Čini se da nije baš jako korisno uzimati ih sve u istoj optici. I kod mladih, kao i kod odraslih, možemo naći više životnih usmjerenja i stilova. I kod njih imamo: a) prilagodene konformiste koji prihvaćaju postojeći „establishment” te žele napraviti karijeru i uspjeti u životu, b) konzervativne, a nije ih baš malo, koji u nesigurnosti mladenačke dobi traže uporišta u modelima prošlosti, c) nekonformiste, u više oblika: radikalni, boemski i delinkventni.¹⁸ Neki među ovima izrazito su patološki tipovi, i psihološki i socijalno, te skreću prema rubu društvenog života, uz opasnost da budu posve isključeni iz njega. No pojava se ne smije generalizirati. Ima među „nekonformistima” pravih proroka koji ne samo da se ne mire sa sadašnjom situacijom u svijetu nego su i nada budućnosti. Stoga mnogi računaju baš s njima u traženju izlaza iz sadašnjih teškoća. Znakovito je da u raznim pokretima za razoružanje i mir kao i za očuvanje prirodnog okoliša sudjeluju velikim dijelom baš mladi. Značajno je da se prema najnovijim podacima danas može manje govoriti o „sukobu generacija” unutar obitelji. U Nizozemskoj 90 posto a u Njemačkoj 70 posto mladih izjavljuje da se dobro snalaze s roditeljima.¹⁹ Njihovi su problemi na široj društvenoj (i crkvenoj) razini.

18 L. Rosenmayr, *Jugendsoziologie*, u: W. Bernsdorf, *Wörterbuch der Soziologie*, Fischer TV, 1972, str. 418 (navodeći sociologa D. Matza).

19 J. Coleman/G. Baum, *Das Internationale Jahr der Jugend*, u: *Concilium* 5/1985, str. 302.

Današnji mladi veoma trpe zbog nezaposlenosti. U Evropskoj zajednici 40 posto mladih između 15 i 25 godina je bez posla. Još je gora situacija u zemljama Trećega svijeta. Kod nas se iznosi podatak da većinu nezaposlenih (koji prelaze milijun) čine baš mladi.

S druge strane, u današnjoj civilizaciji pretežno usmjerenoj na materijalnu proizvodnju, mladi osjećaju potrebu rješavanja i drugih životnih problema, uključujući i pitanje o smislu života. Stoga je pojačan interes za moralna i vjerska pitanja, što je u stanovitom smislu „znak vremena”.²⁰ A ima i nekih pojava koje zbunjuju sociologe i društvene analitičare. U Italiji, na primjer, mladi 1985. ne žele se poistovjetiti s prijašnjim generacijama. Imaju svoje proteste i demonstracije, ali ne u stilu prijašnjih političkih demonstracija, nego zbog toga da bi izborili mogućnost solidnog školovanja. „Želimo učiti”, stajalo je na transparentima mnogih mladih širom Italije. „Mladi 1968. znali su protiv čega jesu, ali možda nisu dovoljno znali što žele. Pokret 85. ne želi ništa rušiti, želi konkretne rezultate, kao i njihova igračka – kompjuter: rezultate, a ne politiku.”²¹ Očito da smo u previranjima koja mogu donijeti iznenađujuće obrate.

Ako usporedimo mlade danas s onima u arhaičkim i predindustrijskim društvima, uočavamo velike promjene, pa se običava govoriti o „krizi” mladih danas. Ta je kriza civilizacijski uvjetovana i uključuje mnogo čimbenika. Ne ulazeći u pitanje idejnih uzroka, upozorit ćemo na neke činjenice za koje nam se čini da su od golemo značenja za vrednovanje situacije mladih danas.

1. Ubrzanje biološkog dozrijevanja mladih. Prema spoznajama koje su se počele uočavati dvadesetih godina a koje su danas općenito prihvaćene, spolno dozrijevanje mladih (pubertet, menarhe, menstruacija) u Evropi i drugim industrijski razvijenim društvima danas nastupa mnogo ranije negoli nekada. U Evropi to dozrijevanje nastupa 3 do 4 godine ranije negoli u prošlom stoljeću, a za neka društva spominje se i razlika od 5 godina. Podaci govore da je, na primjer, u Norveškoj 1850. prosjek spolnog dozrijevanja bio nešto nakon 17 godina. Danas je za Evropu (i istočnu i zapadnu) prosjek 13,3 godina, s time da djevojčice dozrijevaju nešto ranije od dječaka. Cini se da danas najranije spolno dozrijevaju na Kubi (prosjek za crno pučanstvo 12,3 a za bijelo 12,4), a najkasnije pleme Bundi na Novoj Gvineji s prosjekom od 18,8 godina. Stručnjaci smatraju da donja granica još nije dosegnuta te da će pubertet još ranije počinjati. U isto vrijeme zapaža se da prestanak spolne zrelosti u žena (menopauza) nastupa nešto kasnije. Uzroci tih promjena nisu posve jasni. Vjerojatno ih treba tražiti u stilu života i u genetskim promjenama, posebice u bogatijoj i obilnijoj ishrani. S time neki povezuju zapažanje da u obiteljima s mnogo djece pubertet nastupa kasnije. S druge strane, u bogatijim i imućnijim slojevima kao da nastupa ranije, iako odnos spolnog dozrijevanja prema klasnoj strukturi društva nije tako jasan pa ga ne bi trebalo posebno isticati.²²

20 U čemu govore novija sociološka istraživanja kod nas (Zagreb, Split, Niš) i njihovi odjeci u novinama i časopisima.

21 Tako tumači novinari S. Tomašević u „Danas” od 3. XII. 1985.

22 J. Barron Mays, *Social Aspects of Youth*, u: The New Encyclopaedia Britannica, Macro-paedia, sv. 19, 1982, str. 1091.

Očito je da ranije fiziološko dozrijevanje ima svoje posljedice na odgojnom i moralnom planu, kao i na socijalnom. Stoga pitanje spolnog odgoja i spolne etike mladih postaje sve akutnije. U novim prilikama mnogima tradicionalne etičke norme izgledaju nerealne, ako ne i represivne. Pri tom češće dolazi do velikih socijalnih problema, jer sve više ima „djece koja imaju djecu“, kako je nedavno pisao u svom tematskom članku američki časopis Time (9. XII. 1985.) s obzirom na prilike u SAD. Lako je shvatiti da u takvim prilikama mnogi preporučuju kontraceptivna sredstva, a eventualno i pobačaj. Otežan je život ne samo mladih nego i njihovih roditelja i odgojitelja, socijalnih radnika i moralista.

2. Osim ovoga ubrzanog fiziološkog dozrijevanja, dakle pomaka prema djetinjstvu, imamo na suprotnoj strani razvoj koji nije manje značajan: osim „mladih“ u strogom smislu riječi tamo negdje do 21. godine, imamo pojavu „socijalne adolescencije“ ili „mlade odrasle“ (junge Erwachsene), razdoblje koje dopire i preko 25. godine, čak i do 30, ako ne i duže. Ovaj oblik „mladih odraslih“ veoma je čest u građanskim slojevima razvijenoga industrijskog društva, gdje se od mladih traži visoka naobrazba i uska specijalizacija. U radničkim sredinama ovaj oblik može potrajati ukoliko mladi nemaju zaposlenja i uvjeta za osnivanje obitelji. Nakon rata bio je u zapadnim zemljama val studentskih ženidbi, ali danas se odgaga vjenčanje nerijetko i do tridesetih godina, javlja se i trend zajedničkog života bez formalno sklopljene ženidbe, ne samo crkvene nego ni civilne.

„Mladi odrasli“ predstavljaju velik problem na više razina. Kako je njihova situacija uglavnom društveno uvjetovana, naime vrijednostima, potrebama i prisilama društva u kojem žive, to su oni veoma osjetljivi na društveno-političke prilike. Njihov je život utoliko težak i, u stanovitom smislu, nenormalan što su fiziološki i psihološki zreli, a i pravno ih smatraju odraslima, ali u socijalno-ekonomskom pogledu su više ili manje ovisni o drugima. Oni na vlastitoj koži osjećaju proturječnosti u društvu, pa katkad znaju reagirati i na nasilan i eksplozivan način („svibanj 1968“). U duhovnoj praznini potrošačkog društva mladi su veoma otvoreni „omladinskim religijama“ većinom azijskog porijekla, a ne nalazeći svoj identitet, mnogi se odaju alkoholu i drogama te dopijevaju na rub društva, često kao socijalni problemi i propale egzistencije.

3. Jedno pitanje odnosno problem. Uspoređujući mlade u raznim kulturama i društvenim sredinama, primjećuje se veliko podudaranje i sličnost, i što se tiče nekih vrijednosti i, osobito, s obzirom na stil života. Nekima mladi izgledaju kao pravo besklasno društvo, neka internacionala mladih koja prelazi društvene, vjerske, narodne i rasne granice. No drugi nisu baš u to mnogo uvjereni. Oni podsjećaju da treba gledati malo dalje i analizirati malo dublje da bi se uočile značajne razlike.

Mladi iz srednjih građanskih slojeva marljivije uče i duže se pripremaju za svoje buduće zvanje, odričući se pri tom raznih ugodnosti, dok se mladi iz radničkih i nižih slojeva društva ne kontroliraju toliko. Oni su zadovoljni prvim poslom, glavno je da im je život osiguran. Spontaniji su, nerijetko i agresivni. To je i razlog da je delikvencija kod njih češća negoli kod mladih iz srednjih i viših slojeva, koji svoje nezadovoljstvo više izražavaju organiziranim skupovima i protestima. Djevojke

nizih društvenih slojeva više nastoje da postanu žene i majke, dok one iz srednjih društvenih klasa više drže do svoje stručnosti i svog zanimanja.

Više i visoko obrazovanje poseban je pokazatelj. U Engleskoj 30 posto mladih radničkog podrijetla nastavlja studij na višim i visokim ustanovama, iako je 70 posto radničkog pučanstva. U Njemačkoj je još gore: samo 5 posto mladih iz radničke sredine nastavlja viši studij. U SAD je, čini se, situacija bolja negoli u Evropi.²³ Situacija bi mogla postati veoma opasna uzevši u obzir trend moderne post-industrijske civilizacije koja kao da se pretvara u „informativnu civilizaciju”, u kojoj znanje i visoka stručnost imaju privilegiran položaj.²⁴ U rasnim nemirima Južnoafričke Unije crni đaci i studenti ponegdje su bojkotirali škole koje su, posebice one više, većinom u rukama bijelog pučanstva, ali su ih njihove vode počeli upozoravati da bi takva metoda borbe za njihova prava mogla postati štetna za njih same, budući da bi zaostali još više za bijelima u naobrazbi. Politika socijalističkih zemalja načelno ide za tim da se izbjegne opasnost takve podvojenosti među mladima, ali bi trebalo potanje proučiti stanje i postignute rezultate. Kod nas je preslojavanje društva nastupilo u veoma kratkom roku, što još više otežava analizu, ali to ne znači da problem ne postoji.

Povijesno-sociološki pristup današnjem „fenomenu mladih” očituje nam stanovitu napetost između mladih i svijeta odraslih, posebice što se tiče društvenih institucija. U arhaičkim i patrijarhalnim društvima ta je napetost bila toliko u korist odraslih da se malo ili ništa vodilo računa o mladima i njihovim težnjama. Mladi, u modernom značenju te riječi, bili su negdje na rubu društvenog života. Moderna industrijska civilizacija, s uporištem u srednjem građanskom staležu, unosi promjene koje duboko zasijecaju u život mladih. U određenom smislu, događa se „otkriće” mladih u psihološkom i sociološkom pogledu, te oni od objekta društvenih zbivanja postaju svojevrsan subjekt i važan društveni čimbenik. O njima se danas voli reći da su „seizmograf” društva, što ne vrijedi samo u pasivnom značenju nego i kao kvasac novih događanja. Budući razvoj društva – i Crkve – velikim će dijelom ovisiti o tome kakvo će mjesto u njemu naći mladi. Oni svakako treba da budu integrirani u osnovne strukture društva, ali i ono treba da bude otvoreno stvaralačkim i „proročkim” izazovima mladih, ma koliko oni bili magloviti i nedovoljno artikulirani. U konačnici, to je pitanje našega ljudskog zajedništva koje mladi, svojim intuicijama i poticajima, pomažu oživljavati i usmjeravati prema budućnosti.

23 J. Barron Mays, *ondje*, str. 1093.

24 Usp. J. Naisbitt, *Megatrendovi. Deset novih smjerova razvoja koji mijenjaju život*, Zagreb, 1985.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Jugend in geschichtlicher und gesellschaftlicher Sicht

Der Beitrag befasst sich mit dem Problem der Jugend in geschichtlicher und gesellschaftlicher Sicht. Im Unterschied zu primitiven Kulturen und Agrargesellschaften, in denen das Jugendalter kaum existiert oder sehr kurz ist, schafft die moderne wissenschaftliche und technologische Hochkultur mit einem durch frühe Pubertät und eine lange soziale Adoleszenz verlängerten Jugendalter eine neue Situation, in der sowohl die Jugend als auch die Gesellschaft vor neuen Problemen stehen und nach einer neuen Integration suchen. Es wird die Frage aufgeworfen, inwieweit verschiedene Jugendschichten gleiche Chancen in der modernen Gesellschaft haben. Als Ziel wird heute eine Gesellschaft angestrebt, in der die soziale Integration der Jugend mit einer grösseren Öffnung nach jugendlichen Werten und Impulsen verbunden wird.